

УДК 808.5:(159.+37.018.7)

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

СИСТЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕЛІТИ

З'ясовано значення та походження терміна "еліта". Проаналізовано роль еліти у ході розвитку української історії, зокрема на сучасному її етапі. Виокремлено засоби, форм і методи у системі етнопедагогіки, якими виховували молоде покоління колись, а також проаналізовано систему національної освіти {якою їй слід було б бути) у сучасних умовах, щоб виховати національно свідому еліту держави.

Ключові слова: освіта, навчання, виховання, етнопедагогіка, нація, еліта, інтелігенція, особистість, ідеал, цінності, ідея.

В епоху глобалізації, інтернаціоналізації економічного розвитку, особистість як головний інвестиційний ресурс здатна забезпечити інтелектуальний, технологічний прорив у ХХІ столітті. Творення нового Духовно-інформаційного простору на основі поєднання національних цінностей, інтересів і цінностей із загальнолюдськими гуманітарними стандартами повинно забезпечити справжній культ духовності, гідно піднести суспільний престиж та авторитет інтелекту, знань, освіченості, сприяти відродженню духовності.

Провідною верствою суспільства виступає національна еліта - меншість суспільства, яка становить досить самостійну, вищу, відносно привілейовану групу, наділену особливими психологічними, соціальними і політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні і здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або впливом на неї. Слово "еліта" походить від латинського *elitare* ("полоти", "вирощувати"). Звідси в європейських мовах з'явилося слово *élite* (від французького *élite* - "кращий", "добірний"). Сучасна концепція еліти виникла на межі ХІХ і ХХ ст. (В. Парето, Г. Моска, И. Шумпетер, Р. Міхельс, В. Липинський). До суспільно-політичного та наукового лексикону поняття "еліта" було введено французьким дослідником Ж. Сорелем та італійським ученим В. Паретто. Цим словом стали позначати провідні верстви суспільства, які здійснюють керівництво різними сферами суспільного життя - політичною, економічною, науковою, духовно-інтелектуальною тощо.

Видатний український громадсько-політичний діяч Микола Міхновський багато уваги приділяв історичній місії інтелігенції як володареві слова у формуванні свідомості взагалі, національної зокрема, визначав її завдання як еліти нації, яка повинна одухотворювати свідомість народу до сприйняття ним національної ідентичності, національної ідеї, і врешті-решт - еліта набуває прав і обов'язку керувати національними змаганнями. "А в історії української нації інтелігенція її раз у раз грала ганебну і сороміцьку роль, - з жалем констатує далі автор. - Зраджувала, ворожила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла

добачати спільності тих інтересів. На очах історії сильна, освічена і культурна інтелігенція України прийняла в XVI і XVII віках польську національність, і усі оті Четвертинські, Чорторійські, Вишневецькі та Тишкевичі - плоть від плоті нашої і кість від кості наших. Тоді сильним і могутнім замахом український народ породив нову інтелігенцію. Ця друга прийняла російську національність протягом XVII і XIX віків, і всі оті Безборотьки, Прокоповичі, Яворські, Трошинські, усі оті Гоголі, Гнідичі, Потопанки, Короленки — і "ім же ність числа", - усі вони наша кров. Народ знову лишився без інтелігенції, інтелігенція покинула його в найгірші, найтяжчі часи його існування. Чи можемо зрівняти війну, пошесть навіть із цим масовим відступництвом інтелігенції? І війна, і пошесть - вони косять без розбору і учених, і темних, бідних і багатих, відступництво забрало цвіт нації - найкультурнішу її верству" [1, с. 132-133].

Застереженім речника української національної ідеї Миколи Міхновського актуальні і для нашого часу, бо частина сучасної української управлінської еліти більше переймається інтересами чужих держав, аніж інтересами і долею власного народу.

Враховуючи, що формування еліти має конкретно історичний характер та певний спадкоємний аспект, система вищої освіти повинна виховувати громадянина на основі глибокої і цілісної національної орієнтації (інтелект, моральні критерії") і тим самим формувати ієрархічну ментальність нації. Формування української національної еліти повинно проходити в системі національної освіти на основі чітко сформованої національної ідеї.

Цілком очевидно, що становлення національно свідомої людини починається з національного виховання в ранньому дитинстві у національно свідомому родинному середовищі й доквіллі та продовжується в усіх ланках освіти. Доводячи до логічного завершення процес національного самоусвідомлення особи, система вищої освіти як основний осередок національного виховання і навчання повинна забезпечити вищу фахову підготовку національно свідомого студента (курсанта) і завершити процес формування громадянина-патріота [2, с. 52-53].

Робити це важливо системою засобів, форм і методів етнопедагогіки як історично складеної системи народних знань і умінь у справі навчання і виховання підростаючих поколінь, яка є невід'ємною частиною національної духовності.

Етнопедагогічні знання знайшли свій вияв у народних виховних традиціях, фольклорних творах, звичаях і обрядах, ритуалах і святах, якими супроводжуються події в житті дітей і молоді, їхніх іграх, досвіді національного виховання.

Цінність етнопедагогіки в її органічній єдності з укладом життя народу, його історією, культурними і побутовими традиціями, ідеї та засоби народної педагогіки, порівняно з багатьма засобами, ідеями наукової педагогіки, глибше і повніше втілюють в собі національну духовність, тобто національну психологію, філософію, світогляд, ідеологію та ін. Саме тому етнопедагогіка становить основу національної системи виховання.

Головними навчально-виховними засобами етнопедагогіки є: рідна мова, усна народна творчість (фольклор), національна міфологія і символіка, народне

мистецтво, національні традиції, звичаї і обряди, народні ігри та іграшки тощо. Ці засоби виховання, що ввібрали в себе Досвід тисячолітнього буття народу - як коріння для повноцінного розвитку родинного, громадянського виховання, педагогічної науки, всієї системи національного виховання.

Українська етнопедagogіка своїм корінням сягає сивої давнини - Дородового суспільства, в якому формувались традиції громадянського виховання і особливої ролі літніх людей у ньому; материнського роду, де на перший план у вихованні виступає жінка-мати; патріархального ладу, коли інтелігенції, оновлення й збагачення інтелектуального генофонду нації, виховання національної інтелектуальної еліти.

Вищим рівнем і способом становлення особистості є її національне етнічне самовизначення, що стає базовою рисою її світогляду та самосвідомості. Кінцевим підсумком такої соціалізації і є формування національної ідентичності особистості. Як зазначає Наталія Лавриченко, "національна самоідентифікація розгортається на трьох рівнях формування людської визначеності - біоенергетичному, соціально-психологічному та культурно-психологічному [4, с. 286].

Важливо зауважити, що біоенергетичні визначення є наслідком природного процесу народження дитини і дістаються їй як генетичний спадок, батьківську кров, що засвідчує про приналежність до певного етносу (роду-племени).

Нігілізм щодо втрати біоенергетичних підвалин етнічної визначеності особистості та спільноти, як показує практика, призводить до втрати почуття особистої приналежності до буць-якого етносу та втрати національної орієнтації щодо місця та ролі народу в історичному часі та просторі. Це явище добре описане в літературі й виражається в комплексах життєвої меншовартості, національного самоприниження й самобичування, набуваючи розквіту в ідеях космополітизму та етнічної асиміляції. Забуття природних меж і визначення свого ества призводить і особистість, і націю до духовної убогості та занепаду.

Саме з цих позицій йде пошук аргументів та виправдань нехтування і зради інтересів власного народу, прислужництво перед більш сильними сусідами,

-до активної діяльності в ім'я України.

Виховання вільнолюбства і прагнення до соціальної справедливості посідало в народній педагогіці одне з провідних місць і у ХУІІІ-ХЕХ ст. Ця ідея, поряд з ідеалом козака, пов'язується з ідеалами гайдамаки і опришка, зокрема, з ватажком гайдамацького руху на Поділлі Устимом Кармеяюком і ватажком опришківського руху в Карпатах Олексою Довбушем.

У ХХ"ст. в українській етнопедagogіці сформувався ще один ідеал борця за самостійність і незалежність держави - це січковий стрілець, що в народній традиції тісно пов'язується з ідеалом козака. Жертовність найкращої частини українського козацтва, покладена на вівтар нашої державності, є могутнім стимулом до подолання душевної апатії, національного нігілізму, до пробудження державотворчої активності сучасної української молоді.

Поряд з цими ідеалами, що витворювались в результаті конкретних історичних подій, в українській етнопедagogіці є ще один сталий ідеал - господар.

Сформований на Ґрунті хліборобського устрою життя, цей ідеал завжди відображав інтереси всього українського народу; з ним пов'язувалися надії на творче вдосконалення людини через працю. Господар - це порядок і лад у всьому, достаток, гідне людини життя, слідування народним хліборобським традиціям, спостережливість і кмітливість, стабільність і впевненість у завтрашньому дні, забезпечена старість і щаслива доля дітей [3, с. 241-242].

В українській етнопедагогіці чітко простежуються головні принципи, або засадничі ідеї, виховання: природовідповідність, кудьтуровідповідність, народність виховання, його трудовий характер, зв'язок виховання з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі.

Національне виховання - це історично зумовлена і створена самим народом система родинних цінностей, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, національно-виховних осередків, закладів та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної та духовної культури нації [2, с. 50]. Воно ґрунтується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології та на засадах родинного виховання, народної педагогіки (етнопедагогіки), наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості, досягнення світової культури.

Національна система виховання охоплює ідейне багатство народу, його морально-етичні цінності, втілені в засобах народної педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичний аспект), а також постійну і систематичну виховну діяльність сім'ї, родини, державних та громадських навчально-виховних закладів, осередків (практичний аспект).

Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодшму поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі - формування особистіших рис громадянина України, які включають у себе національну самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Кваліфікована організація навчального процесу при змістовній наповненості, високій духовності й моральності педагога виступає як цілісний педагогічний процес підготовки свідомої національної інтелігенції, оновлення й збагачення інтелектуального генофонду націй, виховання національної інтелектуальної еліти.

Вищим рівнем і способом становлення особистості є її національне етнічне самовизначення, що стає базовою рисою її світогляду та самосвідомості. Кінцевим підсумком такої соціалізації і є формування національної ідентичності особистості. Як зазначає Наталія Лавриченко, «національна само ідентифікація розгортається на трьох рівнях формування людської визначеності - біоенергетичному, соціально-психологічному та культурно-0психологічному [4, с. 286].

Важливо зауважити, що біоенергетичні визначення є наслідком природного процесу народження дитини і дістають їй як генетичний спадок, батьківську кров, що засвідчує про приналежність до певного етносу (роду-племені).

Нігілізм щодо втрати біоенергетичних підвалин етнічної визначеності особистості та спільноти, як показує практика, призводить до втрати почуття особистої приналежності до будь-якого етносу та втрати національної орієнтації щодо місця та ролі народу в історичному часі та просторі. Це явище добре описане в літературі й виражається в комплексах життєвої меншовартості, національного самоприниження й самобичування, набуваючи розквіту в ідеях космополітизму та етнічної асиміляції. Забуття природних меж і визначення свого ества призводить і особистість, і націю до духовної убогості та занепаду.

Сааме з цих позицій йде пошук аргументів та виправдань нехтування і зради інтересів власного народу, прислужництва перед більш сильними сусідами безоглядне запозичення й механічне копіювання чужих способів життя, суспільного ладу, культурних цінностей та традицій.

"Формуванню національної ідентичності особистості явно не сприяє переорієнтація суспільства на чужі для нашої нації цінності" [5, с. 13], що виступає однією з найбільш небезпечних зростаючих зовнішніх загроз пріоритетному національному інтересу України "досягнення національної злагоди, політичної та соціальної стабільності" [5, с. 17].

Найяскравішим ціннісним вираженням самотутніх індивідуально-національних рис особистості є національні особливості світогляду, світосприйняття, світорозуміння та ставлення до світу, що формують національну унікальність життєвих позицій та активності людини. На культурно-історичному рівні національна самоідентифікація характеризується становленням національного типу характеру і реалізується у дійовій співучасті та причетності особистості до життя етносу [4, с. 87-88].

Національне виховання і його принципи кугьстуровідповідності нерозривно пов'язані з мовою, історією, культурою, традиціями, обрядами і звичаями народу. Тому національний компонент змісту освіти передбачає, що організація, зміст, форми та методи навчання і виховання мають будуватися з урахуванням тисячолітньої історії, споконвічної культурно- історичної традиції українського народу на основі національної культури, збагаченої кращими зразками світової культури.

Отже, виховання української еліти системою національної освіти в умовах консолідації, тобто "стягування" в різних площинах (політико- державній, економічній, етнічній) національного організму, повинне проходити навколо національної ідеї, зокрема головних етнокультурних цінностей українського народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. - К.: ВІРА ІНСАЙТ, 2000.-326 с.

2. Міхновський М. Самостійна Україна // Політологія. Кінець XIX - перша пол. XX ст.: Хрестоматія/За ред. О.І. Семківа. - Львів: Світ, 1996.-С. 126-135.
3. Медвідь Ф.М. Виховання української еліти в системі національної освіти: гуманітарні засади//Мандрівець. -2001.-№ 1-2(30-31).-С. 50-53.
4. Національна безпека України, 1994-1996 рр.: Наук. доп. НІСД / Редкол.: О.Ф. Белов та ін. - К: НІСД, 1997. - 197 с.
5. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вид. навч. закл. / За ред М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. -К.: МАУП, 2005. - 792 с.